Cena egz. 1 zł.

# Chëcz

Dodovk leteracko-nawukovi „Zrzeszë Kaszëbskji!"

Rok I. Sobota 6 rujana 1945 r. Nr. 1.

Bruno Richert.

# Z najigo kołovażô...

Smjertelné bjotkji przodków naszech wo norodni bet varałe przeszło tesąc lat. Wognję i mjeczę chodoł German na zemje przodków naszech i przez długji vjekji bredoł v słovjańskji krevji. Wognję i mjeczę vedzéroł jejim zemje, skrov po skravje i par nasz norodni bet na vschód, wod Elbe na Odrę, wod Odre pod Vjisłę. Te smjertelné bjotkji przodków naszech wo norodni bet varałe przeszło tesąc lat. I tak to z trojnech plemjon veletkjich: Letikov, Vagrov, Wobotretóv Rujan, Volinjan, Kaszëbov i Słovińcóv wostôł te jeden zbjeg , a to są dzisészi Kaszëbji, co jesz zajimato malinkji posodłovje zemji, co so cignje wod Chonjic njimo Gduńska jasz po sené vode Bołtu.

Ale i jejich so robji corôsto mnjij. Cezezna jak smjertelno chera vżero so v cało domocezne i tak Kaszebskô kanię ju dziso nad zbrekę przitkji przepadnji. Los kaszebskigo ludu mô so rozegrac v teraznjészim pokolenjim: albo lud nasz so wodrodzi do novigo żëcô, abo pudze v njikvę wu-

Trzë raze ju povjôł duch wodrode poprzez kaszebskje podku i zgjinje po vszeden czas — na vjekji. pola, trze raze bjije ten głos do serc kaszebskjigo ledu.

Vzaprzeszłem pokolenjim voloł Florjan Cenova, le lud nasz zatikoł wusze na jego volanjé i szed za vskazą le lud zech. V przeszłim pokolenjim Młodokaszebji pod stanjicą Grifa wołeli do ledu, le lud nasz wostół głechi na ten głos i szed dalé za vskozą cëzech.

Jakno trzeci pokolenje procę podjęle zrzeszińce. Bele to młodi Kaszebji chterni z mjetołe do wojczesti sprave i dlo kaszebjizne szlebe v wogjin. Grędima przed wejną turzec muszele drożeszczama — ko rovnak nje popuscele i jich dokoz je vjolgji. Le tak beło, że lud nasz wostoł dalij głechi.

Wojna nas vjele nawuczeła. Kaszebji dzisdzen zaczinają stojec wo svoje. Duch kaszebskji budzi sę vszędze. Tak domoco inteligencejo, jak i prosti lud przechodo i do se i vroco nazod na ture wojcov. A choci dręgo jidze prôco przodem — ko rovnak jidze. Kaszebji, jidze terusku proba wodrode, bodoj poroz wostatni. Më, dovni zrzeszińce, zaczinome dzis po nim straszlevim wojneszczu vedovk najigo pjisma „Zrzesz Kaszebsko".

„Zrzesz Kaszebsko" i ji literacko-nowukovi dedovk „Checz" proceją nad wodrodą Kaszebov, naj ducha, naj kultere i vszetkjigo, co sę skłodo na kaszebskosc.

Njima dzisodnjem wosvjeconigo człovjeka, chterenbe zaprzeczeł nom prava możlevo viżavnigo rozkleco idividualnote regjonalni i podvjignjęco na stępjen veższi naj dodatnich apartnosci kaszebskjich i szerszigo pogłębjenjo vseczecovigo najigo ledu wo nich apartnoscach i podnjesenjo buche naszi jakno żelaznigo szczepu przemorskjigo, jakno posledni wotroce belnich Pomorzan, jakno noczekavszi szczątk etniczni dovnich lechitov, kjej zgjinęłe przełabjanje, kjej vemjerają posledni wotroce. Też novoczesnô psichologjiô vekozivo starą provdę v novim vjidze: że vszelakô kultera verosto z vortoscov regjonalnich, z zemji rodni, wojcovjisti, a tip wobivateła znivelovanigo „na jednę modłę noszącigo kaganjec", to vortosc njekulteralnô, anti-kulteralno i bezvortnô. Człovjek bezwojceznjani je mjętkji na vszelejakji vpłiv vevrotovi, je bez checze i njeszczeslevi; je tim, co njiceje, pseje społeczenstvo.

Kaszebji! Przespelejesme njejeden vjalgji dzen, ale dzis më sę wobudzele. Nje dôme sę dregji roz wuspjevac! Mdzeme budovele naj rodną kulterę, a mdzeme budovele ję mocnima rękama, bo jesme nohartovnjeszim, nocvjardszim plemjenję v klinje penstva polskjigo.

„Zrzesz Kaszebsko" stovo dzis na drożeszczu cvjardi prôce nad wodrodą Kaszebov, nad stanovjenjim budaceje naszi kultere. Nasz dodovk „Checz mo jic v nich zgrovach na pjerszim molu.

Z najigo kołovażo zgrove dlo lubotni Tatczezne i żorotnigo a bjednigo ledu kaszebskjigo nas njick nje zepchnje v wuzemni gone vargov. Jakno bojorze z przode lat — z przed vojne, jesme woblokłi v stalan

vénjik mjełote zemji kaszebskji. Jakuż to dobrze nosec taką deję bene se, co jinim vjidę goro i provadzi nas turę prostim i vjidnim do bjotk, do prôce i célu. Vszedni njevortni procemnosce njimogą zestrachac naszi desze. Vszeterni ledzkji wuzemni sprave sprovodzają le njevjidni wucmulenjé na nasze lepe. V naszim zomku, v naszim krolestvje czejeme sę vastą mocnim a vdałim. Dlo małovortnote ledzkji serca nasze są zamkłi na mocni skobel. Desza naj vstec svim wokę varco na domoci gone i pase sę na njivach naj dzejov, chterne starce nama wostavjele v zopjisu. Serce nom cvjardnje, bo cvjardé żdaje nas turzenjé — najo jesta stęgła, bo grędima turzec mdzeme drożeszczama.

Jesme zvczajni wutcevi a cvjardi prôce dlo svjęti sprave kaszebskji. Vjic i dobecé nje wominje.

**MESLE:**
Cechi v proce, zavzęti v turzenjim i svoji dejovi pochadze, mjełosc wofjare czenu dlo svigo ledu — to są znankji belnich senov i vjolgjich dechov. (r.)

## DZĘKUJEMË

Vekonovcom kaszebskjich audicejov, v Polskjim Radjo rozgłosnje v Gduńsku za serdeczną żeczbę pod adresem Redakceje i Administraceje „Zrzesze Kaszebskji" vespoli z wuroczestoscą wotemknjęco i posvjęcenjo wobremjenjo vedavnjictva. Selome też tą tu drogą nasze nolepszi słova wuvożanjo dlo Vas, Drechovje, i żeczime szczesco i zdaru na ti vaji drodze prôce kulteralni.

**Redakcejo i Administracejo.**

JAN ROMPSKI

# Najô literatëra vojennô.

Na literaterę narodu, jakno vszëdni dokoze drëkovani, bjerze sę procô, rozklivanjé, evolucjô vjekov. Procô kjile pokoleń tvorcov rozklivających svoj vsebot, dëcha, vënoszô ję na coraz vjększi szczeble, na te szczeble, z chternich sëje dobetnim wognjem z wognjiszcza norodnigo dëcha.

Poezja, proza z vszëdnima svojima ôrtama je tu bogatą kormą, z chterni żevji sę cali norod, a jim bleżij stoji nje, jim vjęcij z nje, tim vjernjejszigo je zdrzadła dëszë i dëcha, tim belnjejszô, tim vjększim arcedzełem je.

V czężkjich szterkach dzejovich, kjej wurivô sę vszëdno żëcé społeczni, politiczni państva!, kjej kulteralni żecé je wobnjiżoni do zera, nji ma move wo bogacenjô. tvorzenjô literaterë na mjarę pokoju. Pjisarzë, poëcë, publiciscë, ledze nowukji, vjętë jednak żëją svojim żëcëm i przez to reteją norod, reteją lud wod dëchovi smjercë, że nje gubi tego, co wułożeł wob lata, vjekji svojigo żnjiva.

Podchodomë pravje do czasu, v chternim nasze kulteralni żëcé, nje mąconi gvołtę, kvjitło krznjato. kjej szłë vëdave gazet, cządnjikov, poezjov, povjëscov i dokozow nowukovich; kjej żëvé słovo zdrzadnjë, scenë, delektovało nas, dovało prosti zetknjęci sę z tvorcą i budzało v nas svjat pjękna. artezmu, przeżivanjé, chterno kożdi kulteralni państwo v se mjec muszi

Ten szczit kulteralnego żëcô zrëdało vëbuchnjęcé wojnë. Njevola, bezdëszni njiszczenje przez Njemca vszetkjigo co polskji i kaszebskji, woszętnjiło, wogołoceło, naji njive, chterne zdrzałe na svich wotrokov tacącich sę velękłima woczama skozanich na wupchnjącé zagładę wugorow.

Stara, kłopot jednak tich zawostanich tvorcov, chternim v takjich szterkach je na sercu retovanjé kutere, te, co jesz zawostało v norodze — kleje mesl prôce na przińdosc. Bo choc nom Njemc volnosc vzął vjarę jesme mjile, że przindze zôs vjalgji dzen volnoscë, I przëszed.

Z tego wudbanjô, możeme sę przezdrzec najimu zapravjenju na przindosc.

Drapc, pazura hitlerovskô wusmjerciva nom njemjełoserno cali nasz dokoz. Bra vszetkji możlivote jakjigo rozklivanjô najigo pjismjona, gnjotła wodrazu zgrovanj chterno be vskozivało, na novrot do svojigo, choc do move! Wo pjismje nje beło vcałosce meslec.

Moje tajni zgrovanje do stvorzenjô tajnigo bju tinu, rozbjeło sę wo tesące procemnoscov i vsadzen mje do wobozu. Jednak czesto jałovi nje beło nasz żecé, jele jidze wo part Kaszebov-Zrzeszimov. W o żele żecim, żecëm zataconich pjiskorzov, chterni ja mogle pracovele, njedele vegasec wugnjiszczu do mo kultere, a svojima skrama podskocele go że nje zgas i dzis mô vszetko do se, be rozpolec sę v płom, c wogrzeje veznobłi wugore, że zôs zakvjitnje domo bestrim, krznjatim żecëm, znovu bajkovô paproc md mogła chronjic v svoji cenje pokrzesną rosę kvjotko naji kulterë.

V cządze tich stolemjastich bjotkov wo becë njebécé, mjileczno dlô naju beło vdarzec tę proc chternę jesme ju dele. Z nji szłe mesle do novi b dacaje dokozov. Tak v rozmovje z profesorem V. Stefan Bjeszkem w 1942 r. na temate woglovi zajmov i studj nad kaszebjizną, mjileczną chvjilą beł vspomink Majkovskjim, wo jego „Remusu". Tu Profesor vegod sę wo zbjeranjim i szekovanjim materjałov do povjesc kaszebskji pt. „Sin Remusa".

Skądka sę zrodza meslô, skądka geneza povjesc Cze dopominô sę te knopję, spôdk dejovi Remus provadzoni za ręczkę z grobu, vjidnigo znaku boja kaszebskjigo, przez panją Zobor, personifikację m i mjełosce przekozivajacij deję z pokolenja na po lenje. — A może postępni vątk Remusovi d wodrodzivający sę v novim pokolenjim, chternim p łąci sę krvavim vjidem jason pjisze na krzižu ro vanich serc vjitrznję . . .

Pjękni bełe też szteruszkji na zindzenjach Ks. Cr. Gruczë w Govjidlenje. Mjałe wone znan charakter, vjeczorov literackjich. Kaszebskji le spjive i kompozicje Jana Trepczika, recitacjô na sanich vjerszov i novelkov, diskusje nad kaszebji czetanje lestov V. Brunona Richerta, chteren beł

studiach w Generalgouvernement — to beł program vjeczorka. V lestach jego przevijoł sę młodi, zapoloni duch, mjiłujący zemje Kaszebską sin! Na jednim z takjich vjeczorov z wudzelem Jana Trepczika, Fel. Marszołkovskjigo, gospodorza ks. Fr. Grucze i mojim zapadło przerzczenje intensivni tvorcosce. Napomknę beł temat bjitve pod Reknjicą. Podjął jem sę tej pjisanjô tragedje pt. „Reknjica". Godelejesme też wo moji povjesce „Wurvanô spjera", chternę jem zaczął pjisac w 1943 r.

Dzisi po dobecem nad Njemcem, możeme se dokonac jakji je nasz dokoz.

Koscelnô pjesnjô v tłómaczenju i napisanjô ks. Grucze je czesto novim dokozem, jak też psalme v tłómaczenju Ks. Vedrovskjigo.

Vasta Brunon Richert rozkłodô nama belni dokoze historicznich rozpravov, jak: „Dzeje navrocenjô Kaszebov na chrzescijaństwo", „Mitologja kaszebsko", „Dzeje Olive" i jini: Dokoze svjodczą wo belnim wuchvecenjim i znajor stvje historicznim, tak że młodi talent nowukovi przez nje przezero i koże vjerzec v przisztegs historika kaszebskjigo.

Z mojich napjisanich do tere dokozov „Reknjica, Vzenjik Arkone", tragedje, „Wurvanô spjeva" povjesce, zbjorku poezjov przedvojennich, wojennich „Moje spjve" wuchronjiłe sę wod znjiszczenjo povjesc „Wurvanô spjiva" i vjersze vojenni. Z tragedjov wostałe pojedjnczi akte, chterne rovnak pomogą v jich wodtvorzenjô.

Muszę hevo vdarzec wo tvorcosce Jana Trepczika, chteren po dzelu l. Kaszebskjigo pjesnjoka, tvorzeł i komponovoł pjesnje do II-go dzelu, jak: Spjeva Grabjork, Czolineov i jini.

Tak to vjidzime, że jakle możno beło, tvorce kaszebskji nje dukvjile pod mjedzą, ale napinele svoje guslę, pracovele, pjisele - Roznjecivele svjadomosc kaszëbską a tim samim też i polską. Spełnjivele svoj dzël kamjannich stołpov nad jantarovim brzegem chteren dzis zos może szemrzec pjesnię volnosce, rovnoscë, błogosłavjenstva rëbotckjim chłopskim rękom. Dzis ju nji mome potrzebe krec sę z pjisanjiem, zatikac manuskripta v budlach, ale vedobivac je i dovac ledowi bë mjoł na wuceszenje dësze i dëcha.

A. LABUDA

## Elementarne zasady pisowni kaszubskiej

Język pomorski czyli kaszubski żyje obecnie na tak stosunkowo małym obszarze etnograficznych Kaszub aż 71 gwarach. To zróżnikowanie językowe przedstawia nader wielkie trudności do stworzenia języka literackiego, zrozumiałego dla wszystkich Kaszubów, gdyz pod żadnym warunkiem niewolno żadnich dodatnich właściwości poszczególnych dialektów pominąć. Każdy dialekt posiada swój specjalny zasób leksykalny, formy gramatyczne muszą być w języku książkowym kaszubskim koniecznie uwzględnione, bo właśnie one stanowią to wielkie bogactwo języka kaszubskiego. To wziąwszy pod uwagę, jak i różnice głosowe w stosunku do polszczyzny, łatwo zrozumieć że pisownia polska nie odpowiada kaszubszczyźnie, wobec czego należy stworzyć pisownię odrębną.

Chociaż większość pisarzy kaszubskich, jak Krofey, Pontanus, Derdowski i in., poszła za pisownią języka literackiego polskiego, to jednak dzisiaj zyskuje pisownia odrębna coraz to więcej zwolenników. Pierwszym, który porzucił pisownię polską i dał podwaliny pisowni odrębnej, jest Florian Cejnowa. Pisownia ta, poprawiona przez F. Lorentza, acz jeszcze nie zupełnie doskonała, jest w każdym razie możliwą i bezsprzecznie najlepszą ze wszystkich dotychczasowych. Oto najelementarniejsze jej zasady i objaśnienia.

1. Zmiękczenia półgłosek oznacza się przez „j" a nie przez „i", jak w polskiem, ponieważ „i" brzmi w kaszubskiem zawsze twardo; np. miękkie „k", które brzmi jak polskie „ć", a w niektórych dialektach jak „cz", pisze się — „kj", zaś miękkie „g", które brzmi jak „dź", pisze się — „gj". Więc funkcję pol. „i" pełni w pisowni kaszubskiej spółgłoska „j".

2. W pisowni kaszubskiej zachodzą spółgłoski „v" i „w". Ponieważ w wszystkich pisowniach europejskich (oprócz polskiej i niemieckiej), które zapożyczyły alfabet łaciński, dźwięk polskiego „w" znaczy się przez „v", więc i w pisowni kaszubskiej się go używa; to jest raz a powtóre, że w kaszubskiem zachodzi dźwięk pokrewny zbliżony do „ł", który się znaczy przez „w". Czytaj więc „v" jak polskie ‚w', a kaszubskie „w" jak „ł".

3. Znaczną ilość samogłosek typu e-towego zredukowano do trzech samogłosek e, ë, é. Pierwsza nie różni się wcale od polskiego „e", a druga jest indywidualizmem odrębnym, nie spotykanym w innych językach. Występuje już chyba w czasach przedhistorycznych i jest produktem samogłosek a, u, i, e; odpowiada polsk. i, y, u. Ponieważ w języku kaszubskim zachodzą wyrazy takie, jak np. przesed — przësed (przeszedł — przyszedł). vesed —vësed (wszedł — wyszedł), rek — rëk (rak —ryk) itp., musi być „e" od „ë" w pisowni odróżniane.

Trzecia samogłoska „é" jest produktem długiego „e" i „i". Musi być również odróżniana gdyż mamy wyrazy takie, jak np. sec — séc (kosić — sieć(e), dzel(ë) — dzél (dziel — część itp.

4. Samogłoska „a" przeszła w niektórych wypadkach w „ô". Tę samogłoskę należy w pisowni odróżnić od „o", celem odróżnienia przymiotników rodz. żeńskiego od rzeczowników i przysłówków, pjękno (piękna — piękno), grędô — grędo (ciężka — ciężko) itp.

5. Samogłoski nosowe (ę — ą), chociaż inaczej brzmią niż w polskiem, pisze się je tak dlatego, że Kaszuba jest już do znaków tych przyzwyczajony z języka polskiego książkowego, a powtóre, że jak pisali Krofey i Pontanus, pierwsi pisarze kaszubscy, — więc znaki te są zgodne z pisownią historyczną.

UWAGA. Wielka ilość znaków diakrytycznych daje tej pisowni pozór pisowni lingwistycznej i jest może z tego powodu trudną do czytania. Jednak znaki te są nieodzowne, przynajmniej na razie, chociaż z biegiem czasu po wysnuciu pewnych reguł, mogą być w części skasowane, podobnie jak to czyniono w innych pisowniach, a czyni się obecnie w czeskiej. Poza tem należy wiedzieć, że język książkowy służy przedewszystkiem do wyrażania myśli, a nie jedynie do dokładnego oddawania dźwięków. Przeto, czytając po kaszubsku, myśl po kaszubsku i używaj odpowiedniej akcentuacji, a nie naginaj języka do polszczyzny.

# Kaszebji!

Pamjętojta, że Njemcë to nasz novjikszi vrog — won namavëdar najô wozcovjiznę, dëszę i vjarę — won z najich pobratimcov nad Wodrą zrobjeł novjikszech vrogov Słovjańszczezne; przëkozanjim naszim je boj z njima na smjerc i żëcë!

# Roczezne v rujanje.

5. X. 1523 wumjerô Bogusłav X Beli, Knjez Zachodniego Pomorza. Wurodzeł sę 3. VI. 1454, sin Erika II. Młode lata przeżivoł vestrzod njezgode starszech v Rügenwalde. Wobjął vładzę po smjercë wojca (5. VII. 1474) nad Pom.-Vologoszcz, wostał vnetka przez svigo vuja Vartisłava X przëjęti jakno nad Pom.-Szteteno a po 1478 jego nadstąpjelca. V 1496 tovarzeł cesarzovi Maksimiljanovji I do Tirolu, znąd vëszed na pjelgrzimkę do Zemji Svjęti, z chterni varceł v 1498 r. Dva raze sę wożenjeł z Małgorzatą z Braunschweig — Wolfenbüttel (1476—1489) i Krj. polską Anną (1491—1503). Beł nobelnjeszim Knjezę Pomorza Zachodnlego.

14. X. 1140 zemje słepskô i słaveńskô bullą Papjeża sparłęczoné z djecezją Kamńiską.

15. X. 1678 Brandenborzovje zajmivają Stralsund.

16. X. 955 Gero Kole nekji Reknjice bjije Stojgnjeva, Knjeza Wobotretov.

17. X. 1456 założenje universitetu pomorskjego v Grifiji przez Knjeza Vartisłava IX.

19. X. 1466 drego wugoda torinsko.

24. X. 1648 wugoda vestfalskô: Szvecejô dostovo Pomozer Przedné z Sztetenę i Rują, Brandenburzovje Pomorze Sledné.

JAN TREPCZIK

## Strużka.

Kuli godzenov e dnjóv
Sodoł jem kol cebje
Te jes cecho szemarza
Po kamjiszkach dravova.
Zdrzące na ce a tvój zberk
Czeł jem so jak v njebje
Peszno bo jes vezdrza mje
V zarzekłich nokolach
Vkół ce wobvjińcivoł las
Co do se vcig chłosceł nas
A na spjichach z wobuch strón
Szemjoł łóvs na polach.
O, te strużko! Skądka mosz
Teli żeci v sobje?
Ko njejeden tu kol nas
Je, jak bełbe mu ju czas!
Woddzekovac znama tu
I so legnąc v grobje.
Strużko moja! Skądka v ce
Woda tak przezérno?
Temu, ze vcig turzec mdzesz,
Njijak v molu njestanjesz?
O, vjic jide jak të vprzódk
Moja strużko vjérnô!...

JAN ROMPSKI

## CHËCZ.

Chëcz dzis vajo rodno
Stęna z novim zrębem.
Vaju vjito!
Je dzis midze vama
Tëskno, vaju głodno!
Dzis ju nje je sama,
Nje je skjidłim kłębem —
Stoji krznjato!

Roczi lud svo jv jizbe. —
Vjesel sę prze stole
Kormą decha,
Przepjij letkjim vjinem
Strużkov, polnich kvjatov —
Vjerni na svi role...
Kuczkov klin bij klinem
Jakno zgrzecha.

Smjenje bedzesz mjała,
Corko jezor, lasov —
Redosc serca!
Kjejde z wokna checze
V Bożi svjat mdzesz zdrzała
Prze szemarze kłosov,
Strojno vkrutkę zvecze...
Będz tak z serca!

Stojąc cechi v dvjerzach,
V progu, v cenje lepe —
V dukt zdrze rzekji —
V dukt tvi rzekji żeco...
Njebo chmurni v blonach,
Brzadovich drzev czepe
Z progu pcho do kleco...
Checz ce roczi!

# Z przeszłosce.

— Pomorskji universitet v Grifiji (Greifswald) je założoni 17 rujana (m. X) 1456 roku przez Kaszebskjigo knjeza Vartisłova IX (1417 — 1457). Rektorę nominalnim vjedno beł knjez. Nę wuczelnję zorganizovoł Henrik Rubenov. Do tego czasu Kaszebji studjovele na universitece v Pradze.

Druk. Wejherowo-pod Zarząd. Państw.

Redaktor: Jan Rompski.